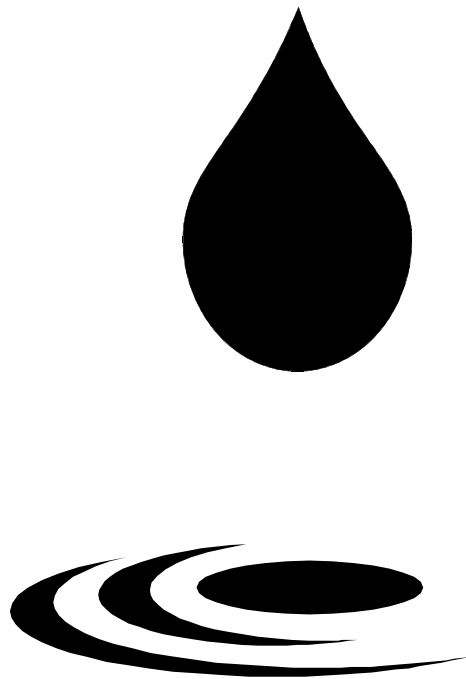

Högskolan Dalarna
DALARNAS NATUR OCH KULTUR
Vårterminen 2003

... vatten, bara vanligt vatten
eller hur det gick till när Hedemora fick sin vattenledning

Författare: Sylvia Lundewall
Handledare: Daniels Sven Olsson
Seminariedatum: 2003-06-05

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

Prolog	3
Syfte och avgränsning	3
1. Inledning	3
1.1 Geologiska förutsättningar	3
1.2 Vattenförsörjningen	4
2. Vattenledningen	4
2.1 Motionen	4
2.2 Melins donation	4
2.3 Schism inom kommittén	5
2.4 Grundvattenbrunnen	6
Epilog	6
Käll- och litteraturförteckning	6

Prolog

”Som af alla de, för såväl människor som djur, till sitt uppehälle, utveckling och bestånd nödvändiga elementer, watten i första rum utgör dett nödvändigaste, Ty dett första ett barn vid sin födelse oumgängeligen kräfver är tvagning och dop, derefter under hela sin lefnadsbana Dryck och då lifvet upphört, så består äfven, i vanliga fall, den sista tvagningen, Och till allt detta fordras watten, framför alt rent och friskt watten, Nästan dett samma fordras, till de i människjans vård och beskydd befindtliga husdjur. Warföre dett enligt vår uppfattning är en af ett samhälles viktigaste och nödvändigaste skyldigheter, att då naturlig belägenhet icke lemnar tillgång till godt, friskt, hälsosamt watten, att söka uppleta och genom brunnsgräfning eller borring söka frambringa en så högst nödvändig produkt, watten.”

Så löd en del av en inlaga från Tvikstaborna till stadsfullmäktige i Hedemora 1888 då vattenledningsfrågan ännu var i sin linda och inga beslut tagits om varifrån man skulle hämta vattnet. Av fortsättningen framgår att de boende i Tviksta är hänvisade till det bruna, osmakligt illaluktande vattnet från den närliggande myren, vilket omöjligt kunde användas av någon annan än den som var ”insyrd” av det från barndomen. Under de senare, torra åren hade myrvattnet ytterligare försämrats så att det nästan omöjligt kunde användas, vare sig åt människor eller djur. Tviksta låg då $\frac{1}{4}$ mil från närmaste gemensamma brunn i staden.

Syfte och avgränsning

Jag vill med denna uppsats beskriva hur det gick till när Hedemora fick sin vattenledning i slutet av 1800-talet, inte bara som en historisk händelse utan också vilka naturliga förutsättningar som stod till buds. Att rullstensåsarna är viktiga dricksvattenreservoarer vet vi, men hur var det med den kunskapen för 100 år sedan?

Avgränsningen är en tioårsperiod i slutet av 1800-talet i Hedemora stad och vad som kan läsas i stadsfullmäktiges protokoll under de åren.

1. INLEDNING

1.1 Geologiska förutsättningar

Staden Hedemora ligger på och vid Badelundaåsen, vilken sträcker sig genom hela dåvarande Hedemora socken. Badelundaåsen, som kan följas från Nyköping över Mälaren, upp genom Västmanland och in i Dalarna är en av de största rullstensåsarna i

Sverige. Vid Grådö genombryts åsen av Dalälven och fortsätter sedan fram till Hedemora, ”där Stadsberget utgör en kraftig ansvällning av samma ås”.¹ Längs utmed åsen ligger flera små sjöar och myrar, s k åsgropar, vilka uppkommit i samband med isavsmältningen. När isen retirerade lämnade den här och var stora isblock, som när de så småningom smälte, åstadkom en grop; en s k åsgrop. I dessa åsgropar ligger ofta sjöar eller torvmarker. Gemensamt för dessa åsgropssjöar är att de saknar såväl tillflöden som avlopp.² Inom Hedemora stad finns två sådana sjöar; Hönsan och Munkbosjön.

1.2 Vattenförsörjningen

Vattenförsörjningen i Hedemora var bristfällig i slutet av 1800-talet, inom staden fanns fyra brunnar som skulle täcka behovet av vatten till en befolkning på ca 1 000 personer. I november 1884 besvarade Hälsovårdsnämnden en cirkulärskrivelse från Medicinalstyrelsen om stadens vatten- och avloppsförhållanden. Där framgick att Hedemora helt saknade gott dricksvatten och att en av brunnarna hade vatten som ej gick att använda. Två av brunnarna hade användbart vatten och den s k Silvadsbrunnen hade visserligen dåligt vatten men det var ändå mjukast av alla. Förutom de fyra brunnarna fanns två enskilda men deras vatten var ej med i undersökningen. Det framgick även att borrhningar efter vatten hittills varit utan resultat, och att frågan om att anlägga vattenledning varit uppe flera gånger men medel för detta saknades.³

2. VATTENLEDNINGEN⁴

2.1 Motionen

Stadsfullmäktige behandlade på sammanträde den 2 juni 1885 en skrivelse vari flera personer yrkade på att den igenlagda brunnen i Gussarvet skulle öppnas igen på stadens bekostnad. Vid diskussionen framhölls behovet av en vattenledning och frågan om öppnandet av brunnen fick tills vidare bero. I samband med denna fråga väckte fabrikören Gustaf Herman Melin motion om anläggande av en vattenledning i staden. En kommitté bestående av fem personer tillsattes för frågans utredande. I kommittén ingick förstas motionären själv samt borgmästaren J. E. Winqvist, rådmannen P. G. Samuelsson, veterinären E. J. Nilsson och handlaren John Johansson, vilka fick i uppdrag att tillkalla sakkunnig person för vidtagande av nödvändiga åtgärder.

Kommittén tog kontakt med en ingenjör i Uppsala, vilken lämnade ett förslag till vatten- och avloppsledning som skulle kosta staden 70 500 kronor, under förutsättning att vattnet gick att använda utan filtrering. Vattnet skulle man ta från Munkbosjön med uppfordring till en reservoar på Stadsberget. Detta förslag ansågs för dyrbart och saken fick bero i avvaktan på bättre tider.

2.2 Melins donation

Och bättre tider stundade. Fabrikören Gustaf Herman Melin avled 1890 och lämnade en stor donation till staden. Kommittén tog då en ny kontakt, denna gång med en ingenjör i Stockholm, vilken bytte ut Munkbosjön mot Brunnsjön, som inte är någon åsgropssjö, och beräknade kostnaden till 127 000 kronor. Även detta förslag förkastades.

¹ Karin Eriksson, 1982

² Karin Eriksson, 1982

³ Hedemora kommunarkiv, hälsovårdsnämndens protokoll

⁴ Hela detta avsnitt bygger på stadsfullmäktiges protokoll

Nu kastade man blickarna mot stadens andra åsgrop; sjön Hönsan vid Stadsbergets fot. Under förutsättning att Hönsans vatten var användbart kunde kostnaden nedbringas till 100 000 kronor enligt ingenjören. Detta blev också kommitténs förslag till stadsfullmäktige. Det har nu gått fem år sedan Melins motion och ännu inget beslut. Det skulle ta ytterligare ett år innan beslutet fattades. I juni 1894 fattade stadsfullmäktige beslut om att staden skulle anlägga fullständig vatten- och avloppsledning, vattnet skulle tas från Hönsan. Herr Ros framkastade förslag om att ta vattnet från Dalälven men det förslaget vann inget gehör. Han ville då få antecknat i protokollet att han hyste betänkligheter om Hönsans vattentillgång såvida inte fackmän efter undersökning kunde konstatera att vattentillgången var tillräcklig. Karl Trotzig menade då att de av kommittén anlidade fackmännen, däribland geologen dr Jönsson, på grund av gjorda iakttagelser varit eniga om att Hönsan var en källsjö och att vattentillgången var fullt tillräcklig.

Sedan beslutet nu tagits inköpte kommittén fastigheten Petersburg, i nära anslutning till Hönsan för att där anlägga pumpverket.

2.3 Schism inom kommittén

Men nu tog saken en ny vändning. Axel Lidman, som numera ingick i kommittén för vattenledningen, hyste betänkligheter mot att använda Hönsans vatten då frågan om sjöns tillflöde inte var tillräckligt utredd. På en resa hade Lidman passerat Gävle och där sett hur man borrade efter vatten i Sätträåsen. Han hade även kommit i samspråk med en doktor Arnell, som ansåg att det borde gå att hitta vatten i den ås som gick genom Hedemora också, eftersom den var likartad. Väl hemma framförde Lidman sina nya insikter i frågan men fick inget gehör hos den övriga kommittén. Men skam den som ger sig. Lidman bjöd hit Arnell som sin gäst och sammanförde honom med kommitténs ordförande P. G. Samuelsson och de övriga ledamöterna. Detta resulterade i att kontakt togs med geologen doktor Jönsson och byggnadschefen i Gävle, löjtnant Ekelund. De föreslog nya borrhningar, vilka även utfördes men med klen resultat; kanske beroende på kommitténs ovilja och brist på ihärdighet. Trots att flera fackmän var övertygade om att finna vatten om man bara borrade tillräckligt djupt, blev det inga fler borrhningar. När sedan rapport från entreprenören, som skulle utföra arbetet, kom och det i den framgick att Hönsan hade tillopp från källor eller grundvatten, skrev ändå Lidman under kommitténs förslag. En underskrift han sedan kom att ångra när han blivit övertygad av andra fackmän att det var fel. Helt obetingat hade han inte gått med på kommitténs förslag utan föreslog att vattnet skulle tas från Dalälven.

I augusti började man borra för vattenledning i Falun och då väcktes åter tanken på förnyade borrhningar här. Han följde arbetet i Falun med stort intresse och kom då i kontakt med ingenjör Tornerhjelm, som stärkte honom i hans mistroende till sjön Hönsan. Han fick även stöd från den av kommittén tillsatta kontrollanten löjtnant Hansen, som också var skeptisk till Hönsan. Nytt förslag till kommittén om förnyade borrhningar togs kallsinnig emot.

Ibland kommer hjälp från oväntat håll. En insändare i tidningen (Lidman var tidningsman) ifrågasatte beslutet att ta vatten från Hönsan och menade att det var en risk man tog. Det satte i alla fall press på kommittén såtillvida att de beslöt att låta göra några nya borrhningar. Genom Lidmans fortsatta kontakter med Hansen fick han klart för sig att denne skrivit ett brev till kommitténs ordförande och framfört sina betänkligheter mot Hönsans lämplighet som vattentäkt. Han underkände helt

entreprenörens rapport, som inte byggde på några vetenskapliga undersökningar och föreslog nya borrhningar i närheten av den plats där pumpverket var bestämt att ligga, alltså Petersburg. Detta brev hade tydligen Samuelsson undanhållit de övriga i kommittén. Nu yrkade Lidman på nya borrhningar och fick därvid stöd av Trotzig, men eftersom de övriga tre gick emot, beslöt kommittén att inga åtgärder skulle vidtagas. Mot detta beslut anmälde Lidman reservation.

Det hade nu gått så långt att ordföranden Samuelsson begärde entledigande från posten på grund av, som han uttryckte det, försvagad hälsa. Lidman beklagade den schism som uppstått mellan honom och Samuelsson men hans samvete hade bjudit honom att agera som han gjort och begärde därför att få avgå istället för ordföranden. Samuelssons begäran godtogs medan Lidmans ansökan icke godtogs, han blev istället kommitténs nya ordförande.

2.4 Grundvattenbrunnen

Stadsfullmäktige beslutade i maj 1895 att undersökning om grundvatten kunde finnas vid Petersburg skulle utföras, vilket även skedde. Provpumpning visade att vattentillgången var riklig och att vattnet var mycket lämpligt för den beslutade anläggningen. Man kunde även utesluta både filter och ansamlingsbrunn, som ingick i beräkningarna när det gällde att ta vatten från Hönsan, vilket ju innebar en något lägre kostnad. Kostnaderna var ju det som företaget först stupade på och som följt processen genom alla år, så visst var väl det viktigt, att man kunde nedbringa kostnaderna så långt det gick.

Epilog

Stadens vattenledning har under året oafbrutet fungerat till allmän belåtenhet och lemnat obegränsad tillgång på god grundvatten. Under året har vattenledningen blivit införd i flere gårdar inom den gamla stadsplanen, medan numera endast några få mindre gårdar derstädes sakna införd vattenledning.

Detta står att läsa i Hälsovårdsnämndens rapport för året 1897 angående vatten- och avloppsfrågan. Vattenledning drogs till Tviksta 1896.

KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING

Tryckta källor: Karin Eriksson *Hedemoratraktens kvartärgeologi. Hedemora socken*

Otryckta källor:

Hedemora kommunarkiv, stadsfullmäktiges protokoll, serie A

Hedemora kommunarkiv, hälsovårdsnämndens protokoll, serie A